

Šiaulių pavietas Povilo Višinskio korespondencijose

Dalia JAKAITĖ
Šiaulių universitetas

Pagrindinės sąvokos: *Povilas Višinskis, Šiauliai, vieta, publicistika, korespondencija, lokalumas, lietuviškumas.*

Ivadas

Šio straipsnio šaltiniai – literatūros, kultūros, politikos veikėjo Povilo Višinskio rašytos *korespondencijos*, publikuotos XX a. pradžios spaudoje. Šie dar XIX a. pabaigoje autoriaus pradėti rašyti *straipsniai* (plačiaja šio žodžio prasme) – tai nedideli, šiandieninės periodinės spaudos reportažus primenantys tekstai, pristatantys ir trumpai pakomentuojantys, įvertinantys autoriui, konkrečiai vietai ar platesniam laiko bei erdvės kontekstui reikšmingus įvykius, vykusius tiek mažuose Lietuvos miesteliuose, tiek ir carinės Rusijos centruose. *Varpo, Ūkininko* ar *Lietuvos ūkininko* bendradarbiai, korespondencijas rašydami patys, tai daryti kvietė ir žurnalų skaitytojus. Panaši situacija buvo ir kituose leidiniuose. Taip radosi stilistiniu, idėjiniu, žanriniu požiūriu labai skirtingi tekstai, leidžiantys pažinti konkrečios vietos ir platesnio regiono (Lietuvos) ar carinės Rusijos problematiką, istorines, politines ar kultūrinės jos tendencijas. Šio žanro sampratai ir konkrečių tekstų reikšmei aktualus ir šiuolaikinis spaudos žanrų rakursas. Šiandien korespondencija nusakoma kaip „informacija (ir ne tik ji) apie geografiškai nuo leidinio redakcijos nutolusių vietovių (tos pačios šalies ar užsienio) ar institucijų gyvenimą: žmonių grupės veiklą, finansinę padėtį, tarpusavio santykius, konfliktus ir pan.“ (M a r c i n k e v i - č i e n ė 2007, 93). Verta prisiminti ir reportažo žanrą, kuris kildinamas iš *kelionių aprašymų, dienoraščių, laiškų, XIX a. realizmo ir XX a. vadinamosios faktų, arba dokumentinės, literatūros* (Ibid., 86). Nemažą vietą iš visos gausios Višinskio publicistikos užimančios korespondencijos tuo pat metu atsiduria autoriaus recepcijos nuošalėje.

Tačiau apskritai Višinskio publicistika nėra nenagrinėtas šaltinis. Dar Adolfas Sprindis (nors ir su ideologizuoto vertinimo tendencija) atkreipė dėmesį į publicistikai būdingą carinės valdžios, nacionalinės priespaudos kritiką, valstiečių gyvenimo, apskritai ekonominės būklės, lietuvių kultūros klausimų kėlimą (S p r i n d i s 1978, 204, 278–280). Rimantas Miknys Višinskio įnašą į lietuvių demokratų partijos istoriją bei programą, į XX a. pradžios tautinio sąjūdžio procesus nagrinėja

remdamasis konkrečiais autoriaus publicistikos tekstais (M i k n y s 2011, 66–69; M i k n y s 1995, 72–73). Dalios Striogaitės straipsniuose išsamiai analizuojama bendra literatūrinė Višinskio veikla, taigi ir literatūrinė publicistika, o stilistiniu požiūriu itin aktualios kritikės mintys apie stiprų publicistikos emocingumą, supriešinimus, aštrią ironiją, aukštąsias sąvokas, puikų polemizavimą (S t r i o g a i t ė 2011, 32–33). Bronius Raguotis, pabrėždamas, kad publicistikai apskritai būdinga gyvenimo įvykių, problemų ar reiškinių analizė, ir siekdamas išgryninti Višinskio publicistikos tapatybę, teigia, kad jai priskirtini ne visi raštai: šalia jos autorius mato tokius žanrus kaip recenzijos, spaudos apžvalgos, atsisaukimai, pastabos, kelionių reportažai (R a g u o t i s 2011, 213). Pastarieji ir sudaro didžiąją dalį reportažų (korespondencijų), kurios „parsivežtos“ keliaujant po įvairias Lietuvos ir kitas Rusijos imperijos vietas. Vis dėlto Višinskio korespondencijas tikslinga suvokti kaip visos publicistikos dalį, taip atpažįstant panašią problematiką, bet kartu ir specifinę raišką (poetiką) turintį vertybinį šių tekstų svorį. Ši, mažoji, Višinskio publicistika kartais dar ir įdomesnė literatūriniu požiūriu nei didieji programiniai, tam tikru įrodinėjimu, o ne konkrečiomis istorijomis pagrįsti tekstai.

Siekiant apimti regionalumo požiūriu platesnį – tam tikro centro ir nuo jo nutolusių vietų kontekstą, atsižvelgiant į Višinskio ryšį su jam gerai pažįstamu kraštu¹, tolesniam aptarimui pasirinktas Šiaulių *pavietas*, arba apskritis. Straipsnio objektas – Višinskio korespondencijose išskylantis Šiaulių ir aplinkinių miestelių gyvenimo vaizdas, kuris, būdamas visos Lietuvos gyvenimo, carinės Rusijos vykdomos politikos reprezentacija, turi ir specifinių bruožų. Atsižvelgiant į korespondencijų

¹ Keletas su Šiauliais ir jų apylinkėmis susijusių Povilo Višinskio gyvenimo faktų. Mokydamasis Šiaulių gimnazijoje, susipažino su lietuvių spauda, platino ją savo aplinkoje. Peterburgo studijų metais apskrityje rinko medžiagą Žemaičių antropologijos ir etnografijos tyrimams, o 1899 m. – Paryžiaus parodos lietuviškam skyriui. 1897 m. vasarą Šiauliuose įvyko pirmoji studentų konferencija, kurios organizavimo iniciatoriai buvo Višinskis ir Petras Avižonis (aptarti lietuvių spaudos ir literatūros klausimai). 1898 m. grįžęs į Lietuvą, pradėjo privačiai mokytojauti, daugiausia Šiaulių apylinkėse. Kaip rašo Birutė Knizikevičienė, Šiauliai, Aleksandrija, Bubiai, Dabikinė, Gubernija, Kurtuvėnai, Šilo Pavėžupis – Višinskio ir kitų politikos, kultūros veikėjų susitikimų vietos, draudžiamos spaudos konspiraciniai punktai. Šiauliuose Višinskis užmezgė artimus ryšius su Augustinu Janulaičiu, kuris įvedė į šiauliečių inteligentų būrelį (Stanislovas Lukauskis, Julija ir Veronika Janulaitytės, aktorė Stanislava Jakševičiūtė ir kt.). Višinskis Šiauliuose artimai bendravo su Jonu Biliūnu. 1901 m. Višinskis apsigyveno Kurtuvėnuose, gimnazijai rengė grafų Pliaterių vaikus. Organizavo draudžiamos spaudos platinimą, dalyvavo kitoje veikloje. Vlodo Putvinskio dvare Šilo Pavėžupyje susitikdavo su bendraminčiais, veikėjais, redaguodavo *Varpa*. 1903 m. birželio viduryje Dimitrijaus Zubovo dvare įvyko Višinskio suorganizuota gegužinė. Joje dalyvavo Žemaitė, Biliūnas, Antanas Povylis, Avižonis ir kt. Tų metų rudenį jis persikėlė į Šiaulius, kur Gubernijos priemiestyje ėmė mokyti Vlodo Zubovo įgaliotinio vaikus. Mieste gyveno Jonas Jablonskis, Jonas Ambrozaitis, Juzefa Mikuckaitė. Višinskis prikalbino Jablonskį parengti spaudai Žemaitės *Skaitymėlius*. Višinskiui vadovaujant, Kairių dvare buvo surengta 1904 m. didžioji Šiaulių gegužinė, pirmoji panaikinus lietuviško žodžio draudimą. 1900–1904 m. *Varpe* ir *Ūkininke* pasirodė apie 20 jo korespondencijų iš Šiaulių (žr. K n i z i k e v i č i e n ė).

subjektyvumą ir bendras Višinskio rašymo tendencijas, vienu iš bendriausių šios vietos (vietų) vaizdo formavimosi veiksnių galima pavadinti žmogaus ir vietos santykį, kaip prielaidą iškeliant šiam *pavieto* vaizdui abipusiškai reikšmingą pasakotojo ar kito asmens (asmenų) tapatybės pasireiškimą.

Straipsnio **tikslas** – Šiaulių *pavieto* vaizdą išnagrinėti per žmogaus ir vietos santykio, tautinio ir vertybinio identiteto (tapatybės) prizmę, į šį regioną žvelgiant per Višinskiui pamatinių nuostatų ir stiliaus ypatybių prizmę. Nesiekiant apimti visų Višinskio korespondencijų iš Šiaulių apskrities, analizei atsirenkamos korespondencijos, kurios yra reikšmingiausios konkrečios vietos, jos realijų, šios vietos santykio su žmogumi aspektu, turinčios ir poetikos požiūriu stipresnio literatūriškumo.

Metodologiniu-teoriniu požiūriu korespondencijoms taikoma žanrinė tekstų analizė ir lokalumo (regionalumo) teorija. Istorikas Manuelis Schrammas, klausdamas, ką reiškia identifikuotis su regionu, atsakymui pirmiausia pasirenka regionų tyrėjo, geografo Peterio Weichharto mintį, kad tai yra minties reprezentacija ir emociškai afektyvus įvertinimas tos erdvinės žmogaus aplinkos dalies (iškarpos), kurią pats individas įtraukia į savo konceptą, priima kaip savo paties dalį (S c h r a m 2002, 21). François Rangeonas lokalųjį identitetą apibrėžia per gyventojų identifikuojamos tinkamos erdvės referencijas ir konkrečiau: per geografiją, istoriją, kultūrą ar ekonomiką arba per intymų emocinį santykį tarp žmogaus ir vietos (R a n g e o n, 328). Ne tik Višinskio korespondencijų, bet ir kitos publicistikos aptarimui aktuali ir Irenos Šutinienės apmąstoma lokalumo reikšmė tautiniam identitetui, iškeliant šio identiteto ryšį su vieta:

Lokalumo reikšmę tautinio identiteto konstrukcijose turėtų apibūdinti šio identiteto ryšys su vieta, kuri nebūtinai sutampa su geografine teritorija; vietovės sociologiniu požiūriu yra konstruojamos ir identiteto kūrimo kontekstuose vietovės, teritorijos yra ne nekintamos duotybės, o identiteto ribų brėžimo procesuose sukuriama kaip tam tikrai grupei reikšmingos vietos. Kai žmonės naudoja savo identitetui teritoriją kaip vietą, identitetas su vieta siejamas įvairiausiu būdu; lokalus identitetas gali būti apibūdinamas kaip priklausomybės tam tikrai vietai jausmas, bet tos vietos bei ryšio su ja reikšmės tiek individualiuose, tiek grupiniuose identitetuose gali būti pačios įvairiausios (Š u t i n i e n ė, 4).

Nors vieta, apie kurią kalba autorė, nebūtinai sutampa su geografine teritorija, šios ryšio su tautiniu identitetu paieškos akivaizdžiai tinka ir geografiniu, istoriniu ar administraciniu požiūriu apibrėžtomis vietoms. Kalbėdama apie tautinio identiteto raišką, autorė remiasi antropologo Fredriko Bartho teorija, „pagal kurią etniniai identitetai kuriami brėžiant panašumo / skirtingumo ribas socialinėse sąveikose ir identitetą apibrėžia pats šis ribų brėžimo procesas, o ne tų ribų viduje esantis „kultūrinis turinys“; šis turinys tam tikra prasme yra „sukuriamas“ socialinio organizavimosi procesų ir įvairiose socialinėse situacijoje ir sąveikose kinta“ (Ibid., 3–4). Išskaitant į vieną ar kitą citatą, galima numatyti ne tik asmeninio, bet ir kolektyvinio identiteto pasireiškimą atitinkamoje vietoje (Šiaulių *paviete*), tuo pat metu kelti klausimą, kokioms grupėms reikšmingas šis regionas, kokiais būdais su

vieta siejamas tautinis pasakotojo ir kitų jo pasakojime dalyvaujančių asmenų (socialinės ar kitos grupės) identitetas, kuo ypatinga pasakotojo priklausomybė nuo tam tikros vietos. Iš antrosios (Bartho) citatos ypač aktualiai nuskamba socialinių sąveikų, socialinio organizavimosi procesų įtraukimas su vieta susijusiam tautiniam identitetui aptarti. Identiteto, arba tapatybės, paieškai, kaip jau užsiminta, itin reikšminga pasakotojo arba kalbančiojo figūra, tam tikro asmens ar jo santykio su kitu asmeniu, bendruomene pasireiškimas. Atsižvelgiant į korespondencijų literatūriškumą, verta kalbėti ne tik apie Višinskio, bet ir apie jo konstruojamo pasakotojo tapatybę. Todėl bus aktualizuojami šią figūrą suponuojantys faktoriai, pavyzdžiui, slapyvardžiai ir jų nulemtas vieno pasakotojo kironiškumas, palyginti su kitu. Panašiai kaip ir slapyvardžiai, lokalumo svarbą liudija ir kiti tik iš dalies formalūs-struktūriniai elementai, pavyzdžiui, tekstų pavadinimai.

I. Vieta ir tiesos paieškos

Galvojant apie lietuviškąjį Višinskio ir kartu jo konstruojamo korespondencijų pasakotojo identitetą, reikšmingas ne tik tapatybės turinys, bet ir jos raiškos bei sklaidos būdai. Viena ryškiausių kalbančiojo tapatybių Višinskio publicistikoje, žvelgiant tiek stilistiniu, tiek ir semantiniu požiūriu, yra tam tikras konfliktiškumas bei polemiškumas. Jis iš esmės skirtas tam, ką galima apibendrinti kaip tiesos imperatyvą, o tiesa Višinskiui pirmiausia yra politinį, socialinį ar visuomeninį pagrindą bei motyvaciją turinčio lietuviškumo sklaida ir (kiek įmanoma) įtvirtinimas kasdienėje aplinkoje, žmogaus sąmonėje. Šis imperatyvas reiškia ir tą pačią motyvaciją turinčios carinės Rusijos tvarkos, tuometinės epochos, tam tikrų stereotipų kritiką. Tolesnis straipsnio skyrius ir bus skirtas neretai konfliktiškai ir dramatiškai išsiskleidžiančiai, tautiniu identitetu pagrįstai tiesos siekiamybei, pasižyminčiai ir tam tikro lokalumo strategijomis ar savaime pasireiškiančia žmogaus ir vietos ryšio eksplikacija.

Vienoje iš korespondencijų, užsiminus apie visas Beržėnų pašto viršininko (*rudbarzdžio gudo Borysovo*) nuodėmes, didžiausioji iš jų yra nekalbėjimas ir draudimas kitiems kalbėti lietuviškai. O kad šis faktas būtų tikrai demaskuotas ir kartu įgautų simbolinę prasmę, Višinskis prisiima vietinio, taigi vietos gyvenimą gerai pažįstančiojo, tapatybę („pas mus“) ir kartu imasi Vinco Kudirkos satyroms artimos pasakojimo strategijos.

Jau kelinti metai, kai atsibaldė pas mus į Beržėnų (Slabados) pačtą rudbarzdį gudas Borysovas per pačtos viršininką. <...> Borysovas, Kauno gub. gimęs ir užaugęs, sodžiu tarp lietuvių gerai išmoko lietuviškai kalbėti, o kaip kas iš lietuvių ateina į pačtą ir prašneka lietuviškai, tai jisai nuduoda nesuprantas, keikia lietuvišką kalbą ir neišpildo prašymo, pakol kas nepaprašys už tą žmogelį gudiškai; labiausiai užpuldinėja ant moterų (V i š i n s k i s 1899 (1), 172)².

² Cituojant Povilo Višinskio tekstus, šiuolaikinama skyryba, minimaliai – rašyba, vietovardžius ir asmenvardžius paliekant pagal pirminį spaudos šaltinį; laužtiniuose skliaustuose – straipsnio autorės pastabos.

Konfliktinė situacija kuriama pasitelkiant savotišką to paties asmens neadekvatumą asmeninei savo istorijai („gimęs ir užaugęs sodžiu“) ir pabrėžiant jo įtampą su aplinka, atsiradusią dėl šio „personažo“ nesąmoningumo ar priešiško tikrosioms vertybėms. Kitas pavyzdys – Šiauliečio pasirašyta korespondencija „Lenkystė lietuvių bažnyčiose. Šiauliai“, kurioje, regis, tik supažindinama su Šiaulių gimnazistų jubiliejų šventės „nuotykiomis“ („Maldas ir giesmes pirmą kartą vedė senukas silebizuodamas ir žodžius perkreipdamas, kaip va: *gwiazda zorana* ir visi juokėsi, net moterys“), kviečiant pasidžiaugti – *kad mokslan einantieje jubiliejų atliko lenkiškoj kalboj* (V i š i n s k i s 1902 (1), 24). Eidamas ironijos aplinkkeliu, autorius galų gale atskleidžia ne tiek per nesuinteresuotą objektyvų žvilgsnį iš šalies, kiek per itin asmenišką susirūpinimą pasirodančią tiesą – švietimo ir tautiškumo vertybių požiūriu absurdišką, stereotipinės elgsenos turinčią situaciją. Ją (ir panašias į ją) demaskuoti ir yra bent jau vienas iš korespondencijos tikslų. Parodyti įvairiose provincijos vietose pasireiškiančią rusų ir lenkų kalbų grėsmę siekia ir kitos korespondencijos. Slapyvardžiu *Mužikas* pasirašantis Višinskis, tapdamas paprasto ir todėl gyvenimą gerai pažįstančio žmogaus tapatybę turinčiu „personažu“ ir pasitelkdamas panašų ironijos bei satyros arsenalą, pasakoja apie vieną Rozalimo poniją, kuri norėjusi įvesti evangelijų skaitymą lenkų kalba. Šioje žinioje iš Rozalimo kiek netikėta (kitų Višinskio tekstų atžvilgiu) yra ir savotiška kunigų rehabilitacija – pastebint sąmoningo, susipratusio Rozalimo klebono laikyseną (V i š i n s k i s 1901 (1), 21).

Višinskio korespondencijose ypač mėgstamas kelionės leitmotyvas lemia žmogaus ir vietos santykį pabrėžiančią ir kartu šį santykį įgalinančią ar sustiprinančią keliautojo tapatybę. Primindamas apie Višinskio pomėgį keliauti ir kelionių būtinumą realizuojant įvairiausius (antropologinį, literatūrinį ir kt.) interesus, šis motyvas įgauna ir komunikacinę simbolinę prasmę: taip autorius skatina labiau pažinti savo kraštą, savo žvilgsniu (dėmesiu) apimti kuo daugiau jo vietų ir jose gyvenančių skirtingų socialinių sluoksnių žmonių ar tautinių mažumų (pavyzdžiui, – V i š i n s k i s 1901 (2)), galbūt įkūnijant ir keliaujančios – bręstančios, besiformuojančios Lietuvos viziją. Vienas iš kelionių reportažų, neatsitiktinai pasirašytas Pakeleivio slapyvardžiu, imasi bent kelių tiesų ir kartu tam tikro teisingumo rekonstrukcijos, autoriui derinant ne tik kovingąją, bet ir nuosaikiąją, galima sakyti, pozityviąją stilistiką, kviečiančią tiesiog geriau pažinti konkrečią vietą ir platesnį jos kontekstą (apie tai labiau bus kalba kitame skyriuje).

Besivalkiojant po Žemaitiją teko man kelis syk būti Papiliuose. Yra tai gražus miestelis ant Ventos kranto; nors žydu daugiausia apgyvendintas, yra jis gana čystas [švarus]; rinka ir ulyčios [gatvės] net akmenimis išdėtos (V i š i n s k i s 1898, 189).

Turint galvoje iš esmės lojalų, galima sakyti, pilietiškai demokratišką Višinskio požiūrį į žydus ir kitus kitataučius, kiek netikėtai nuskamba jų ir miestelio *čystumo* (bent jau sąlygiška) opozicija. Kita vertus, kaip ir būdinga Višinskiui, taip galbūt prisiimamas ne tiek jo paties, kiek tiesiog pakeleivio ar Papilės miestelio gyvento-

jo požiūris, tokiu būdu išreiškiant skirtingas atitinkamos tiesos perspektyvas. Nuo lakoniško pasigėrėjimo miestelio švaros (ar vis dėlto grynumo tautiniu požiūriu), gamtos ir kitomis miestelio vertybėmis pereinama prie esmės. Tai yra dėl tiesos ir jos realizacijos reikalingas kritinis socialinių (ir politinių) savo laiko problemų vertinimas.

Bažnyčia yra visai nauja; bet daug buvo peštynių, pakol ją pastatė. Parapijonys sudėjo ant bažnyčios pastatymo didelius pinigus; bet senasis klebonas, kurs statė bažnyčią, dirbo viską be jokio išrokavimo [tikslingo veikimo apskaičiavus] ir savo menku protu; pamatai buvo teip blogai sutaisyti, juogei bažnyčia, dar lyg pusė pastatyta, galėjo sugriūti (Ibid.).

Kartu su Višinskiu informacijos šiandien ieškant plačiau, įdomi viena publikacija kitos nei *Ūkininkas* (kur publikuota Pakeleivio korespondencija) pasaulėžiūros laikraštyje *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*. Publikacijos autorius pasidžiaugia gražiu rožančiaus giedojimu, už kurį ir už pačią naują bažnyčią *reikia dėkavoti pakeleivingam ant valandos Papilėje pasilikusiam kunigui J. Ambrozevyčiui* (Juozapui Ambrazevičiui): „<...> nauja murinė bažnyčia duoda gražius jausmus kiekvienam katalikui <...> kuo labiau puola į akis pamatas iš tašytų akmenų – to niekur Lietuvoje neatsitiko matyti.“ Tačiau čia pat išsakomas ir kritiškas požiūris, dėl kurio kunigas galėjo sulaukti ir Višinskio nemalonės. *Apžvalgos* autorius nuogaštuoja, kad ne visos giesmės lietuviškos, kad lenkiškas giedojimas negali *duoti naudos* (žr. P a p i l ė 1892, 110–111). Viena vertus, skatindamas savo skaitytojų sąmoningumą, Višinskis skaitytoją tarsi nuteikia ir įprastam provincijos miestelio gyvenimo ritmui, pagal kurį įprasta statyti būtent katalikų bažnyčias (opoziciją cerkvėms, tapusioms rusinimo politikos įrankiu), inicijuoti kitas lietuviškumui palankias vertybes. Taip teigti leidžia antroje korespondencijos pusėje išsakytas pasipiktinimas *obrusitelių* (rusintojų) veikla ir *provoslaunos vieros* (provoslaviško tikėjimo) sklaida steigiamose mokslainėse bei arbatnyčiose. Papilės mikroistorijai šis pakeleivio pasižvalgymas įdomus ir dėl kultūrinių tiesos imperatyvų, apie kuriuos leidžia kalbėti Lietuvos istorijos metafora tampančio Simono Daukanto atmintis. Tiesa, galima numanyti, kad priešpriešas paprastai mėgstančio Višinskio tekste jo paminklas ir pati atmintis iškyla kaip opozicija ne tik *obrusinimui*, bet ir netvirtai bažnyčios statybai:

Antroje pusėje Ventos yra kapai ant gražio aukšto kalno supilto, kaip neša padavimai, laike švedų karės. Ant šitų kapų yra brangus kiekvienam lietuviui paminklas – kapas garsaus mūsų rašytojaus Daukanto; ant kapo guli didelė akmens plyta su ilgu žemaitišku parašu ir paveikslu rankos su plunksna (Višinskis 1898, 189).

Turint galvoje, kad ši akmens plyta – tai 1884 m. Simono Daukanto globėjo klebono Ignoto Vaišvilos užsakyta antkapio plokštė su užrašu (tai jau ne šios korespondencijos informacija), galima sakyti, netiesiogiai primenamas skirtingų luomų dalyvavimas istorinės atminties saugojime. Kodėl, kaip sakoma, *verkia žilvitės ir bezdai*, – priežastis ir yra toliau aprašytos *obrusitelių mokslainės* (rusintojų mokyk-

los). Teisinga ir yra jas (ir bendrą rusinimo politiką) demaskuoti skelbiant tikrąsias vertybes, o mažoji, konkretaus gyvenimo realijomis pagrįsta, publicistika šiai tiesai parodyti yra vienodai, o galbūt ir dar veiksmingesnė, palyginti su didžiaisiais, daugiau teoriniais svarstymais bei įrodinėjimais pagrįstais tekstais.

Konkrečios teisinės teisybės bei tiesos siekimas yra dar vienos korespondencijos pavadinimu „Šiauliai“ ištakos. Šiauliai šiuo atveju iškyla kaip neteisingos teisimų sistemos reprezentacija, o provincija – kaip savotiška šio centro ir kartu visos maskoliškos politikos (pradedant policija ir teismų sistema) įkaitė. Kone dramatinio veiksmo intensyvumą nuo pat pradžios lemia ir kartu skelbiamos informacijos autentiškumą paliudija konkrečių vietų, paskui ir asmenų suminėjimas, atkuriami teismo eiga:

(2.) 15. III. pasibaigė byla žmonių, apkaltintų už žydu mušimą Linkavoj, Žei-myj, Pašvitinyj ir kitur. Subatoj stojo prieš Vilniaus palatos sūdą, į Šiaulius atva-žiavusį. Apkaltintų buvo 12 žmonių, stojo tik 6, 3 jau atsidūrė Amerikoje, o trijų nesurado. Vienas nubaustas ant 2 metų ir 6 mėnesių į areštantų rotas, du po 1 m. ir 6 mėn. į areštantų rotas, o paskui dar ant 4 metų po priežiūra policijos, du ant 8 mėnesių į kalėjimą, vienas ant 4 mėnesių. Iš žmonių pusės stojo du advokatu: Milvydas [Česlovas Milvydas] iš Šiaulių ir Vileišis [Jonas Vileišis] iš Vilniaus (V i š i n s - k i s 1902 (3), 77).

Informacija apie neteisingą lietuvių apkaltinimą ir jo komentaras įgauna kelias prasmes bei paskirtis: demaskuoti apskritai neteisingus teismo procesus, tuo pat metu vis dėlto iškeliant šioje ir kitose bylose reikšmingai dalyvavusius advokatus, be to – pasisakyti iš esmės aktualiu žydu klausimu, šįkart leidžiant suprasti, kad paprastai provincijoje gana gajai neapykanta (apie tai rašoma kituose tekstuose) žydams kai kuriais atvejais gali būti ne tiek tiesa, kiek pramanytas pretekstas valdžiai imtis manipuliacijų, aktyviai, visais būdais kovojant su lietuvybe ir prieš ją skleidžiančius asmenis.

Višinskio korespondencijos gana dažnai skirtos kunigų kritikai, o tiksliau, carinei rusų valdžiai lojaliems šio luomo atstovams, jų veiksmams demaskuoti. Taip, galima sakyti, kartu su skaitytojais siekiama atkurti jų pažeista moralinė ar socialinė tvarka, teisinis ar nacionalinis teisingumas. Tačiau į Višinskio tiesos paieškas patenka ir kiti luomai. Ne mažiau nei dvasininkams kritikos tenka ir dvarininkams ir ypač tuo atveju, jei jų gyvenimas prieštarauja lietuvybės idealams. Kita vertus, verta nepamiršti, kad iš korespondencijų ir kitų tekstų išryškėja labai įvairialypis ir ta prasme teisingas Šiaulių pavieto dvarininkų gyvenimo vaizdas. Višinskiui ne kartą vis sugrįžtant į Užventį (tiesiogine ir / ar tekstine prasme), vienoje 1903 m. publikacijoje demaskuojamas rusams naudingas Dubėnų dvaro pardavimo sandoris, dėl kurio randasi proga pasisakyti ir apie kitas rusinimo politikoje dalyvaujančių dvarininkų ir ne dvarininkų nuodėmes. Šiuo atveju iškyla ir išskirtinai neigiamas „personažas“ Aristarkas Pimenovas (pirkllys, dvasininkas, sentikių Vilniaus bendruomenės pirmininkas), kurio išlaidomis (kaip informuojama) buvo atlikti Rusijos imperatorei Jekaterinai II skirto paminklo fundamento tvirtinimo darbai.

Šis įvykis įtraukiamas į platesnį ydingos dvarų pardavinėjimo praktikos komentarą (Višinskis 1903 (3), 294–295).

II. Šiaulių *pavietas* kaip reprezentacinis lietuviškumo židinys

Kaip savotiška alternatyva kovingajai ir kritinei Višinskio laikysenai iškyla tai, ką galima apibendrinti kaip reprezentacinę – ne tiek kritišku nusiteikimu, kiek pozityviu ar net šventišku (su tautos šventėmis susijusiu) požiūriu į pasaulį pagrįstą autoriaus (kalbančiojo, pasakotojo) tapatybę. Korespondencijos pasirodo esančios viena unikaliausių medžiagų norint geriau pažinti su Šiauliais ir jų apylinkėmis susijusią pozityviają lietuvybės sklaidą ir šios sklaidos formas. Kaip ir priklausio reportažo žanrui, svarbi išlieka ir informacinė teksto funkcija. Tiesa, ir tuo atveju nesiekama visiškai atsiriboti nuo kritikos, juo labiau – nuo tiesos imperatyvo.

Višinskio tekstai (nors ir ne tik jie) iškyla kaip vienas reikšmingiausių šaltinių pažinti gegužinių fenomeną. Įdomūs informaciniu požiūriu, dėmesį jie patraukia dėl bendrų teminių bei stilistinių ypatybių, kurios pagrįstos ir žmogaus santykio su vieta reprezentacija. Kaip pastebi Šiaulių gegužines aprašiusi Dalia Striogaitė, gegužinė bendriausia prasme buvo *liaudiška šventė su šokiais, dainomis, vaidinimo elementais ir vaišėmis, o šiauliškiai inteligentai jas ėmė organizuoti be specialaus valdžios leidimo, remdamiesi tuo, kad draudžiamas raštas, o ne kalbėjimas, dainavimas* (žr. Striogaitė 2011, 179). Politinis gegužinių angažuotumas – vienas svarbiausių ne tik spaudos, bet ir kitos lietuviškosios veiklos bruožų. Jis matyti ir iš toliau cituojamo, Šiauliečio vardu pasirašyto Višinskio teksto – reikšmingo tiek dėl pačių įvykių rekonstrukcijos, tiek dėl Višinskio refleksijos.

(14) 27 birželio Kairių dvare, panelei Žubovaitei [galbūt – Tatjanai, vienai iš Dimitrijaus Zubovo dukterų] prigulinčiam, buvo paprasta lietuvių „gegužinė“. Apie Šiaulius prieš tai [nuo 1899 m.] buvo jau 5 gegužinės kasmet maždaug tame pačiame laike, tik nebuvo 1902 m. todėl, kad nesmagu buvo linksminties tuokart, kada mūsų tautiečiai buvo tremiami į svetimą kraštą. Iki šiol tos gegužinės buvo ne teip jau didelės – pirmoji apie 30 žmonių, paskui svečių skaičius augo; pernai jau susirinko iš visokių Lietuvos kraštų apie 80 žmonių. Visos gegužinės buvo rengiamos be jokio policijos leidimo; nieks nė prašyte neprašydavo, nes pas mus tankiai pavasarį visokių žmonių yra daromos gegužinės, ir nieks niekados neprašo policijos leidimo. Apie mūsų gegužines policija žinodavo iš kalno; ant pirmosios net buvo atvykęs „okolotočnas“ [apylinkės prižiūrėtojas] lygiai kaip ir kiti atstovai – gimnazijos kliasos užveizdotojo pagelbininkas ir kunigų tarnas (žr. anų metų „Ū.“ koresp.). Nieko niekad policija nesutrukdė tų susirinkimų ir jokių tyrinėjimų nedarė, kaip sako, būk tai dėl to, kad tame nematė nieko blogo – susieina, pašoka, padainuoja, pasilinksmina ir išsiskirsto. Bet šįmet gegužinė padarė didelį triukšmą ir vos tik neseniai policija nurimo (Višinskis 1904, 316–317).

Kaip ir visose korespondencijose, nuo pat pradžios iškyla vietos – ne tik Šiaulių, bet ir Kairių dvaro reikšmė, pristatant atitinkamus įvykius bei reiškinius, jau pirmu sakiniu įgaunančius ir labai asmeniško santykio, ir strategiškai reikšmingos dviprasmybės pavidalą. Pasakymas *paprasta „gegužinė“* nuskamba kaip bandy-

mas paslėpti tikruosius gegužinės tikslus, tuo pat metu ir aktualizuojant juos. Kaip rašo Striogaitė:

Tai buvo baimės įveikimas, net tam tikras akibrokštas vietos rusams, lenkams ir oficialiajai asimiliacijos politikai: viešas lietuviškos dvasios išreiškimas ir jaunos lietuvių pasaulietinės inteligentijos vidinės jėgos pademonstravimas. Ilgainiui susidarė tam tikra Šiaulių gegužinių tradicija. Gegužinių dingstimi visuomenininkai ir kultūrininkai galėjo beveik nerizikuodami susiburti, pasitarti aktualiais klausimais, numatyti tolesnio darbo gaires. Vyko gyva idėjų kaita, nes Šiaulių gegužinėse lankydavosi svečių iš visos Lietuvos, atvažiuodavo lietuvių, studijuojančių Rusijos ir užsienio universitetuose, sukaupusių kiek kitokios intelektualinės dvasinės patirties, turinčių savų pasiūlymų. <...> Gegužinių vieta būdavo parenkama kuriame nors iš Vladimiro ar Dmitrijaus Zubovų dvarų netoli Šiaulių – Aleksandrijoje (Lepšiuose), Bubiuose ir kt. (S t r i o g a i t ė 2011, 179–181).

Višinskio tekste kalbant tarsi skirtingiems adresatams, per visą ankstesnę citatą gegužinė pristatoma ir kaip paprastas pasilinksminimas (galbūt – informacija carinės valdžios atstovams), ir kaip *triukšmingas*, policijai įtartinas ir vien todėl reikšmingas įvykis. Tačiau gegužinių nepaprastumas aiškėja jau iš antro sakinio: tik kartą per metus vykstantys susibūrimai (nors panašios mažesnės gegužinės buvo organizuojamos ir dažniau) yra skaičiuojami kaip išskirtinai reikšmingi ir, nepaisant pasilinksminimo, turintys ryšį tiek su skaudžia tautos atmintimi, tiek ir prasmingo tęstinumo: primenama 1903 m. Bubiuose, Zubovo dvare, vykusi gegužinė (ją organizavo Kurtuvėnuose mokytojaujantis Višinskis, Jonas Jablonskis ir kiti). Sugrįžtant prie 1904 m. korespondencijos, gegužinių fenomeno reikšmingumas ryškėja ir iš to, kaip nurodomas švenčių dalyvių skaičiaus augimas. Pasidžiaugęs dideliu dalyvių skaičiumi, vienas iš 1904 m. organizatorių Višinskis ypač pabrėžia jaunimo įsitraukimą į gegužines, kas gali būti suvokiama kaip ypač per šią visuomenės dalį atsinaujinančios Lietuvos projekcija. Visa šventinio renginio programa išskyla kaip nacionalinius, kultūrinius, istorinius interesus sujungianti meninė reprezentacija, kuriai opozicija tampa žandarų paskalos ir kitas skleidžiamas blogis.

Suvažiavo mat netikėtai daug žmonių apie 175–200, daugiausiai jaunūmenės abiejų lyčių. Buvo gyvi paveikslai: 1) Konradas Vallenrodas ir Alfas, 2) Lizdeika ir Pajauta prie Perkūno griuvėsių, 3) Pjovėjai. Paveikslai buvo gražūs ir po kelis syk rodomi. *Pjovėjams* pasirodžius, improvizuotas choras dainavo, kalbėjosi apie tai, kas kam labiausiai rūpi ir dienai išaušus išsiskirstė. Žandarai įsiuto, ėmė slapta tyrinėti ir visokias paskalas leisti, būk tai lietuviai savo karalių karūnavoję, su dalgiai ėję rusų pjaut, kumstėmis caro paveikslui grasinę ir t. p., o žmonių buvę tai net iki 1000 (V i š i n s k i s 1904, 316–317).

Adomas Mickevičius ir kita paveikslams galimai pasitelkta medžiaga (Bolesława Stadziewicziaus atvirukas „Lizdejko z córka Pojata na gruzach swiątyni Perkuna“; atvirukas pagal Michała Elwiro Andriolli paveikslą, skirtą Mickevičiaus poemai „Konradas Valenrodas“) žymi ryšį su romantine, galima sakyti, *Aušros* epochos tradicija arba tiesiog tautiškumo raiškos formų paiešką. Apskritai per visą XX a. pirmą pusę (nuo pradžios iki tarpukario epochos pabaigos) populiarus gy-

vuosius paveikslus verta suvokti bendresniame kultūrinio tautiškumo lūkesčių ar jo tapatybės įprasminimo lauke, o šiam laukui ypač svarbi ir konkreti vieta, esanti vieno ar kito miestelio, gamtos apsuptyje. Paveikslams tai suteikia tikroviškumo, stipresnės prasmų realizacijos. Šiems paveikslams turbūt reprezentuojant *links-mąją* gegužinių dalį, 1904 m. buvo sprendžiami, svarstomi ir dalykiniai klausimai. Tais metais įvyko slaptas lietuvių visuomenės veikėjų susirinkimas lietuvių spaudos draudimo panaikinimui paminėti, gegužinės priedangoje, kaip teigia Striogaitė, vyko ir trečiasis Lietuvos demokratų partijos suvažiavimas.

Cituotoje Višinskio korespondencijoje gegužinės nėra vienintelis aprašomas įvykis, o būtent vieno teksto (kaip ir kitose korespondencijose) suponuojamas aprašomų įvykių sąryšis rodo ir kartu sustiprina vieno ar kito įvykio reikšmę, išplečia istorinį prasminį lauką. Toje pačioje korespondencijoje lietuviškumas skleidžiasi ir dar viena jaunuomenei svarbia forma. Tai – lietuvių kalbos mokymasis, autoriaus suvokiamas kaip politinė, kultūrinė ar švietimo problema:

Pas mus subruzd, jaunuomenė ypač, mokyties lietuviškai. Pernai žiemą jau pradėjo, o dabar vis kaskart daugiau atsiranda besimokančių skaitlius. Tik gaila, kad iki šiol nesukūrė į kuopeles – galėtų ir greičiau, ir geriau išmokyti kalbos, o be to pažinti mūsų dalykų stovį ir griebties prie praktiško darbo. Pasklidai einant, maž tegalima nuveikti ir geriausių norus turint. O tų norų juk, rodos, nestoksta mūsų jaunuomenei (Ibid., 319).

Toliau palaikant Višinskio tekstuose rečiau pasitaikančią pozityviąją publicistikos nuostatą, mokytis lietuvių kalbos skatinama įtraukiant ir dar vieną vertybinę nuostatą – bendruomeniškumą, vienai ar kita veiklai reikalingą draugijinį gyvenimą. Juo pagrįstas ir gegužinių organizavimas, siekiant iš esmės bendro tikslo (kaip ir lietuvių kalbos mokymasis) – stiprinti tautiškumą skirtinguose visuomenės sluoksniuose, tačiau ypač daug vilties simboliškai siejant su jaunimu, kuriam priklauso politiškai ir visuomeniškai labiau susiformavusios, subrendusios Lietuvos kūrimas.

Lokacijos ir laiko požiūriu ne mažiau nei gegužinės ryškus (reprezentacinis) lietuviškosios kultūros, lietuviybės stiprinimo reiškinys yra šiandieninėje kultūros istorijoje nemažai aptarti spektakliai – viešos meno, kultūros ir kartu politinės šventės, kurioms atsirasti dar XIX a. pabaigoje, kaip žinia, padėjo ir Višinskis. Jis buvo vienas pagrindinių 1899 m. Palangoje suvaikintose „Amerikos pirtyje“ organizatorių, aktorius (plačiau žr. S p r i n d i s 1978, 186–191). Šiuo atveju įdomi Kvailos slapyvardžiu pasirašyta korespondencija – taip, regis, siekiant įkūnyti paprasto ir nebūtinai įvykių reikšmę suprantančio žmogaus tapatybę, nurodant *Joniškės* apylinkių ir *Šiaulių pavieta* lokalumą.

Pernai vasarą apie Joniškę buvo spektaklis; pasisekė labai gerai; niekas nesitikėjo, kad taip pasisektų. Užmanymas kilo iš tarpo sodiečių.

Pavasariį pradėjo kalbėti, kad norėtų komediją lošti, bet patys nežinojo, kaip; buvo išrinkta komedija „Valsčiaus sūdas“ Žemaitės, bet paskui permainė ant komedijos „Neatmezgamas mazgas“ Petliuko [Petro Pundzevičiaus].

Lošėjai beveik visi buvo iš žmonių, ir jie lošė su tokiu atjautimu to dalyko, kad ir dabar dar negalima užmiršti (V i š i n s k i s 1903 (1), 56).

Vėlgi tęsiant pozityviai reprezentacinį žvilgsnį į tai, kas vyksta artimiausioje aplinkoje, tautinis ir kultūrinis vietos identitetas stiprinamas netiesiogiai kreipiantis į kalbančiąsias (kalbančiajam) savą socialinę sluoksnį – sodiečius, taigi kaimo žmones. Korespondencijos autoriui, atrodo, labai svarbu tai, kad ne tik sumanymas kilo tarp kaimo žmonių (sodiečių), bet kad iš jų buvo ir patys aktoriai, kurių įsijautimas nulėmė *neužmirštamą* (taigi, kaip ir gegužinių atveju – su viena ar kita atmintimi siejamą) įspūdį. Autoriui (kalbančiajai) reikšminga ir tai, kad spektaklis yra ne trumpas, vienkartinis įvykis, bet pasirošimo reikalingas ir savo tęstinumo turintis, atitinkamą bendruomenę suburiantis procesas.

Su spektakliais susijusi ir kita lietuviybės sklaidos forma – šiems renginiams ir kitoms progoms paskelbti reikalingoms tiesoms ar idėjoms skirti atsišaukimai. Vienoje iš Šiauliečio korespondencijų apie tokius *lapelius* pranešama kartu su, atrodytų, pašaline informacija. Tačiau taip atsišaukimai patenka į kasdienių realijų kontekstą, o jais domėtis kviečiama kaip itin reikšminga visuomeninio gyvenimo dalimi, turinčia savo laiką ir erdvę, kuri galėtų būti taip pat ar daugiau svarbi kaip per Rožinio atlaidus rengiamas metinis turgus – vietos gyvenimo realija:

Per Rožancavą *Šiauliuose* didelis metturgis [metinis turgus]. Šįmet buvo gražus, sausas oras; suvažiavo daugybė žmonių. Ant visų keturių kelių buvo per keletą viorstų nuo miesto išlipdyti atsišaukimai „*Kas turi ausis, teklauso*“ ir kitokie, o lapeliai „*Tėvynė pagelbos šaukias*“ buvo prisagstyti ir prikabinėti ant medžių (V i š i n s k i s 1902 (2), 26).

Atsišaukimai apskritai užima svarbią vietą Višinskio ir Šiaulių sąryšio istorijoje. Ilgai trukusią bylą dėl spektaklio „*Velnius spąstuose*“ atsišaukimų aptariantis Jonas Nekrašius šios bylos reikšmę iškelia daugiausia dėmesio skirdamas Šiaulių advokatų dalyvavimui visuose teismų procesuose, taigi dar vienai tuometinio politinio bei kultūrinio centro bendruomenei, istoriškai reikšmingam jos dialogui su Višinskiu (N e k r a š i u s).

Sugrįžtant prie *jaunuomenės subruzdimo mokytis lietuviškai*, korespondencijos yra ir tas žanras, leidžiantis konkrečiai pažinti kalbos bei nacionaliniu požiūriu skirtingų mokyklų istoriją, susidaryti laiko ir lokacijos požiūriu konkretų vaizdą: Šiaulių, kitų centrų ar provincijos mokyklos, pavieniai mokytojai ar tam tikros įstaigos, skirtingos maskolinimo formos ir kt. Višinskio publicistikoje ne kartą kritikuojant prolenkiškai, prorusiškai ir apskritai prieš lietuviybę nusiteikusį Šiaulių gimnazijos kapelioną Jurgį Rodzevičių (žr. V i š i n s k i s 1900 (2), 27), aprašomas ir pasipriešinimas jam – pavyzdžiui, platinami atsišaukimai prieš jo veikimą ar tikėjimo tiesų dėstymą. Tolesnė šiaulietiška citata – iš korespondencijos, kuri rašyta po pasižvalgyimo ir po Kauno guberniją plačiau:

Šiauliai ūžia nuo kalbų apie savo baisųjį kapelioną kun. Radzevičių [Jurgį Rodzevičių]: vieni jį stengiasi išteisinti, kiti kaltina ir vadina stačiais – jei ne žandarų kunigo rūbuose, tai žandarų sėbru. Neseniai buvo atsiradę iš nakties atsišaukimai į

žmones, išlipdinti po visą miestą, ant durų kapeliono, kanauninko ir visų davatkų. Atsišaukimas hektografuotas lietuviškai, maždaug tokio turinio: kapelionas yra pasidavęs stačiatikiams, pamynęs po kojų savo kalbą ir tikėjimą ir norįs iš visų išplėsti tuodu brangiųjų daiktų; taigi persergi Lietuvius, idant jei saugotus to piktojo ir pavojingojo žmogaus. Kapelionas tai perskaitęs tuojau puolė prie policijos užtarimo ieškoti. Policijai atėjo į galvą, kad tai „švedų“ (teip Šiauliuose vadina augusius vaikus, kurie mokinasi ant 4 ar 6 klamos atestato) darbas, ėjo užtat prie jų ir reikalavo pasirašyt, surinko parašų daugybę, bet nei vienos rankos raštas nebuvo panašus į hektografuotus atsišaukimus (V i š i n s k i s 1900 (1), 11).

Šis kelionės reportažas, nepaisant konfliktinės priešistorės, skirtas skleisti pokyčius rodančią informaciją, vienais ar kitais būdais skatinant kovoti su atitinkamu lietuviybės idealams kenkiančiu blogiu; o informaciniu požiūriu tekstas apskritai įdomus dėl savo žvilgsnio į skirtingas Šiauliuose įsitvirtinusias, potencialiai atsirandančias, tam tikro palaikymo reikalingas tuometinio mokymosi formas, pavyzdžiui, visai vaisingą mokymąsi namuose, į kurių buvo įsitraukęs ir Višinskis. Dalyvaudamas švietimo, socialiniuose ir galų gale politiniuose projektuose, per cituotas korespondencijas Višinskis skleidžiasi kaip daugiabriaunė, į lietuviškosios veiklos įgyvendinimą ir jos komunikaciją orientuota persona. Atsišaukimai kaip nacionalinės ir kartu kultūrinės komunikacijos bei kovos forma, jos reikšmė Šiaulių miesto ir viso *pavieto* istorijoje paliudijama ir kitose korespondencijose. Stilistiškai ir veiksmo požiūriu patrauklią jų dinamiką lemia įvairūs teigiami (Zubovas, Stasys Lukauskis, „švedai“ ir jų mokytojai...) ar neigiami (Rodzevyčius ir kiti) „personažai“, tokie ne tik Šiauliams reikšmingi, bet ir jo kaip centro gyvenimą reprezentuojantys įvykiai kaip knygynas, spaudos ir tų pačių atsišaukimų platinimas. Vienu iš šio dinamiško spaudos ir kito politinio-kultūrinio vyksmo „personažų“ tampa po Šiauliečio tapatybe besislepantis (ar kaip tik labiau pasirodantis) pasakotojas. Tiek įvykiais, tiek ir tautinio judėjimo dalyviais tirštame Šiaulių miesto gyvenime Višinskis pasirodo ir kitu pavidalu – užsiminus apie dar vieną iš esmės teigiamą „personažą“ Mužikėlį: šis tarsi iš šalies stebimas asmuo greičiausiai yra pats Višinskis, pasirašinęs ir šiuo slapyvardžiu:

Klausinėjo, ar nežinaš, kas tai per vieni „Žmogus“ ir „Mužikėlis“, dar vėl apie kokį ten knygyną daug klausinėjo. Teiravosi, kuom gali jis išaiškinti atsiradimą apgarsinimo „Ūkininke“ apie tai, kad Zubovas [Dimitrijus Zubovas] parduodas daug žemės, o tais reikalais, kaipo juristas, užsiiminėjo Lukauskis [Stanislovas Lukauskis]; apgarsinimas apie tai buvo išlipdytas ir po Šiaulius gudiškai spausdintas ir gudiškuose laikraščiuose teipos gi (V i š i n s k i s 1900 (3), 141).

Panaši kaip kelionės po Kauno guberniją korespondencijoje kritika tenka ir kitiems tautinio identiteto stokojantiems kunigams, siekiant atvirai juos demaskuoti, tuo pat metu randant vietos ir pasididžiuoti rusinimui ar lenkinimui nepasiduodančiais gimnazistais:

Neseniai Šiaulių mokiniai ir mokinės turėjo eiti išpažinties. Viena didoka mergina, priėjusi prie kun. Pacevyčiaus [Felicijono Pacevičiaus], pradėjo sakyti savo nuo-

dėmes lietuviškai. Kunigas užsipuolė ant jos, kodėl ji nekalba lenkiškai – nešiojanti mokinės rūbus ir jau tokia didelė... Mergina tiek tik beatsakė: „aš lietuvaite!“ Bet jos širdis buvo sugriaudinta ir, parėjusi namon, su ašaromis apsakinėjo šeimininkei, kas su ja atsitiko, ir klausė: „už ką jis mane barė?“ Susigraudenusi verkė, bet pykti negalėjo, nes buvo tai subatos [šeštadienio] vakaras, o iš ryto turėjo eit Švenčiausiąją priimti (V i š i n s k i s 1903 (4), 316).

Dialogais, detalėmis, kontekstiniu aprašymu, ironija (kodėl mergina negalėjusi pykti) pasižyminčios istorijos tikslas – skaitytoją įtikinti, paveikti ją racionaliai ir emociškai. Kartais to imamasi nuo pat korespondencijos pavadinimo. „Nenor maskoliškų mokyklų“ – tokia aiškia teze, kurią realizuoti tarsi turėtų kiekvienas skaitytojas, prasideda 1903 m. reportažas iš Užvenčio (su Kauno gubernijos nuoroda). Visas tekstas ir pagrindžia šio nenoro reikšmę, sustiprina ją. Beje, nors korespondencijose pasitaikantis platesnis vietos kontekstas (kaip šiuo atveju) nebūtinai yra autoriaus prerogatyva, bet kokiu atveju platesnė lokacija galėjo veikti kaip daugiau aplinkos (iki Šiaulių apskrities, Kauno apygardos) apimantis tam tikros vietos ar temos (pavadinimo atveju) sureikšminimas. Taigi minėtoje korespondencijoje primenama, kaip Šiaulių *paviete* atsirado *maskoliška* mokykla, kokia savaime suprantama jos žala. Tačiau, skirtingai nei kitais dominuojančiais atvejais, visoje istorijoje svarbi ir pozityvi informacija apie tautiškai labiau (nei ankstesnis kunigas) subrendusio, sąmoningo dvasininko laikyseną ir bendruomeninį veikimą, pačiam autoriui (pasakotojui) tarsi palaikant aprašomų draugijų, bendruomenių steigimąsi bei iniciatyvas, Užvenčiui ar visai Kauno apygardai, Lietuvai reikšmingų įvykių organizavimąsi.

Šiaulių pav. 21 vasario šių metų buvo sušaukti ūkininkai dėlei mokyklos. Lygšiolai „narodna“ [„liaudiška“] mokykla buvo namuose bažnyčiai prigulincuose. Vienas iš buvusiųjų klebonų (pravardė? *Red.*) buvo davęs tuos namus ir atsikviesdinęs mokytoją maskolį. Dabartinis klebonas mokyklos nebelaiko; todėl valdžia nor, kad žmonės pasistatytų mokyklai naujus namus ir žada įstaisyti ministerišką mokyklą, būk tai geresnę (V i š i n s k i s 1903 (2), 129).

Tam tikru gėriu tik prisidengianti, bet realiai propagandinė rusiška mokykla demaskuojama ir ankstesnėje, prieš ketvertą metų rašytoje, korespondencijoje iš to paties Užvenčio. Miestelio istorijai ypač svarbu tai, kad būtent 1899 m. tekste apibendrinama nacionalinio sąmoningumo požiūriu aiškiai kritinė situacija: „Apie Užventį žmonės tamsūs, nesupranta savo padėjimo, savo tiesų ir yra apsileidę, nės laikraščių ir knygelį ne skaito, neleidžia savo vaikų į mokslą, todėl gudams lengva skriausti mūsų tamsius žmonelius“ (V i š i n s k i s 1899 (2), 172). Su skaitymu ir mokslu susijęs žmonių tamsumas įgauna metoniminę prasmę, nurodančią, kad tai būdinga ne tik šiai provincijos vietai. Tokia diagnozė skaitytoją turėjo skatinti keisti save ir aplinką, kas (sprendžiant iš korespondencijų) ir vyko, galima sakyti, – tos pačios Višinskio publicistikos, kitų veiksnių dėka. Kol kas situacija kritiškai nušviečiama iškeliant kelis maskolinimo pavyzdžius, ieškant su konkrečia vieta susijusių ir gilesnių šio proceso priežasčių. Iš įvairių kovos būdų Višins-

kis pasitelkia ir ekonominius argumentus – primindamas mokesčius už mokyklas ir pan.

Užventyį p. Sakalas ne tiek mokina skaityti ir rašyti, kiek gudiškų dainų dainuoti, vaikams tasai patinka – gali pasišieluoti, parėkauti. Išmokinęs vaikus keletas dainelių, Sakalas prikalbinėja, kad visur kur sueidami dainuotų. Juk ir atsiranda toki kvailiai, suėję ir dainuoja besivalkiodami, ir platina tokiu būdu prakeiktą gudų smarvę.

Visi tėvai turi užginti savo vaikams dainuoti gudiškas begėdiškas dainas ir reikalauti nuo mokinio, kad mokintų rašyti ir skaityti, bet ne tų bjaurių dainų; juk jūs patys mokat iš savo kišenės algą tam gudpalaikiui ir už tai jisai turbūt dėl jūsų, o ne jūs dėl jo. Bet ir kunigai turi savo akį ant to atkreipti – nedaleisti tokio papiktinimo gerų katalikų (V i š i n s k i s 1899 (2), 172).

Viena iš priežasčių, kodėl minėtas *tamsumas* Užventy toks gajus, yra jo priklausymas *vien tik iš gudų susidedančiai Kolainių sielskai*, kur apskritai labai daug *maskoliškų mokslainių*, o jų steigimą palaiko ne tik popai, bet ir katalikų klebonai. Šiame tekste iš esmės fiksuojama anksčiau cituoto 1903 m. teksto priešistorė, tiksliau, laikas, kada, kaip cituota, rusišką mokyklą išlaikė vietos klebonas: „Pamažu čia gudai jau pridarė blogo: įtaisė mokyklas Užventy (da gi parapijos namus klebonėlis pavedė tai mokslainei) <...>“ (V i š i n s k i s 1899 (2), 172). Taigi šios dvi (1899 ir 1903 metų) korespondencijos šiuolaikinį skaitytoją įtraukia į amžių sandūrai būdingą pirmiausia Užvenčio, bet metonimiškai galima sakyti – ir kitos provincijos gyvenimą, priartinant būtent provincijoje ypač greitai įsitvirtinančias blogybes, kartu leidžiant patirti pozityvių nacionalinių ar švietimo procesų dinamiką.

Išvados

XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių periodinėje spaudoje publikuotos korespondencijos reikšmingos žanrinio-reprezentaciniu, informaciniu, pažintiniu, problemos sprendimo, literatūriniu, ideologiniu ir kitais požiūriais. Tai galioja ir Višinskio korespondencijoms. Jų vertei nusakyti tiktų ir dar viena mintis apie korespondencijas: taigi šią vertę lemia „gerai pasirinktas įvykis, išradingai pavaizduotas pagal grožinės literatūros dėsnius, t. y. kuriant fabulą, sudramatinant įvykius ir įdomiai perteikiant faktus“ (M a r c i n k e v i č i e n ė 2007, 86). Višinskis, aprašydamas su konkrečia vieta ir platesniu regionu susijusius įvykius, reiškinius ir problemas, į raštijos istoriją įeina kaip ne tik didžiųjų, bet ir mažųjų tekstų publicistas, minėtų korespondencijų, arba reportažų, autorius. Višinskio tekstai leidžia įsitraukti į politinę, visuomeninę, kultūrinę prasmę turinčią ir prieštarinę tuometinio gyvenimo realijų vertinimą, o jų sąsaja su konkrečia vieta, leisdamą geriau pažinti ją, iškyla ir kaip idėjinės, kultūrinės, socialinės tiesos patikimumo kriterijus.

Ypač daug korespondencijų buvo parašyta iš Šiaulių apskrities (*pavieto*), su kuria Višinskį siejo artimas asmeninis ryšys. Viena ryškiausių stilistinių ir kartu

semantinių idėjinių Višinskio publicistikos dominančių yra įtampomis, prieštaravimais, konfliktiniu pasakojimo konstravimu, satyra bei ironija pagrįstas kovin-gumas, aštri tuometinio politinio, visuomeninio, kultūrinio ar švietimo gyvenimo kritika. Per carinės valdžios, jos įstatymų ar kasdieniame gyvenime įsitvirtinusių stereotipų kritiką pasireiškianti tiesos siekiamybė korespondencijose įgauna įvie-tintą – su konkrečia vieta ir platesniu jos kontekstu susijusios – istorijos pavidalą, o tai leidžia pažinti šios vietos ir kartu visos Lietuvos gyvenimo ritmą, skaitytoją kviečia į tautinę, pilietinę ir kitomis prasmėmis sąmoningesnę santykį su savo lai-ku.

Nepaisant Višinskio publicistikoje (ir ypač didžiojoje) dominuojančio kritinio, konfliktiniu pasakojimu pagrįsto įvykių vertinimo, ne mažiau įdomus yra pozity-vus žvilgsnis į istoriją ir dabartį, kitaip tariant, teigiamo visuomeninio, socialinio, kultūrinio gyvenimo reprezentacija. Žmogaus ir vietos ryšys labai svarbus prista-tant kultūrine, politine ir bendrai istorine prasme reikšmingus spektaklius ir gegu-žines. Vieno ar kito šventinio, kultūrinio ir kartu politinio renginio vieta lemia ir didesnę skleidžiamos informacijos patikimumą, o metonimiškai veikiantis pasako-tojo ir konkrečios vietos ryšys stiprina adresato ryšį su kitomis Lietuvos vietomis, jose vykstančia lietuviybės veikla. Vienu ar kitu – labiau kovingos ar reprezenta-cinės publicistikos – atveju lokalaus žmogaus identitetą suponuojantis žmogaus ir vietos ryšys veikia kaip tautinį identitetą išreiškiantis, nacionalinį sąmoningumą stiprinantis veiksnys.

Šaltiniai

- V i š i n s k i s 1898 – Pakeleivis [Povilas Višinskis], „Papiliai. Šiaulių pav.“, *Ūkininkas*: Lietuvos ūkininkų laikraštis, 1898, 12, 189.
- V i š i n s k i s 1899 (1) – Davatkos vaikas [Povilas Višinskis], „Šiaulių pav. (Šaukėnai)“, *Ūkininkas*: Lietuvos ūkininkų laikraštis, 1899, 11, 172.
- V i š i n s k i s 1899 (2) – Davatkos vaikas [Povilas Višinskis], „Šiaulių pav. Užventis“, *Ūkininkas*: Lietuvos ūkininkų laikraštis, 1899, 11, 172–173.
- V i š i n s k i s 1900 (1) – A-s [Povilas Višinskis], „Kauno gub. (Iš kelionės)“, *Varpas*: literatūros, politikos ir mokslo mėnesinis laikraštis, 1900, 1, 8–11.
- V i š i n s k i s 1900 (2) – Mužikėlis [Povilas Višinskis], „Šiauliai“, *Ūkininkas*: Lietuvos ūkininkų laikraštis, 1900, 2, 27.
- V i š i n s k i s 1900 (3) – Šiaulietis [Povilas Višinskis], „Šiauliai“, *Varpas*: literatūros, politikos ir mokslo mėnesinis laikraštis, 1900, 12, 141.
- V i š i n s k i s 1901 (1) – Mužikas [Povilas Višinskis], „Rozalimas (Panev. pav.)“, *Varpas*: literatūros, politikos ir mokslo mėnesinis laikraštis, 1901, 2, 21.
- V i š i n s k i s 1901 (2) – A-s [Povilas Višinskis], „Iš kelionės“, *Varpas*: literatūros, po-litikos ir mokslo mėnesinis laikraštis, 1901, 6, 67–69.
- V i š i n s k i s 1902 (1) – Šiaulietis [Povilas Višinskis], „Lenkystė lietuvių bažnyčiose. Šiauliai“, *Naujienos*: mėnesinis žmonių laikraštis, 1902, 1, 24.
- V i š i n s k i s 1902 (2) – Šiaulietis [Povilas Višinskis], „Atsišaukimai“, *Ūkininkas*: tau-tiškas žmonių laikraštis, 1902, 1, 26.

- V i š i n s k i s 1902 (3) – A-s [Povilas Višinskis], „Šiauliai“, *Varpas*: literatūros, politikos ir mokslo mėnesinis laikraštis, 1902, 3–4, 77.
- V i š i n s k i s 1903 (1) – Kvailla [Povilas Višinskis], „Spektaklis. Joniškė. Šiaulių pav.“, *Ūkininkas*: tautiškas žmonių laikraštis, 1903, 2, 56.
- V i š i n s k i s 1903 (2) – P. K. [Povilas Višinskis], „Nenor maskoliškų mokyklų. Užventis (Kauno rėd.)“, *Ūkininkas*: tautiškas žmonių laikraštis, 1903, 4–5, 129.
- V i š i n s k i s 1903 (3) – Šis-tas [Povilas Višinskis], „Negeros naujienos. Užventis (Šiaulių pav.)“, *Ūkininkas*: tautiškai politiškai žmonių laikraštis, 1903, 10, 294–295.
- V i š i n s k i s 1903 (4) – Š [Povilas Višinskis], „Šiauliai. Kunigas lenkomanas“, *Ūkininkas*: tautiškai politiškai žmonių laikraštis, 1903, 11, 316.
- V i š i n s k i s 1904 – Šiaulietis [Povilas Višinskis], „Šiauliai“, *Ūkininkas*: tautiškai politiškai žmonių laikraštis, 1904, 11, 316–319.

Literatūra

- K n i z i k e v i č i e n ė – Birutė Knizikevičienė, „P. Višinskis ir Šiauliai“, Pirmieji Povilo Višinskio skaitymai [prieiga internete: <http://savb.lt/lt/krastieciai/povilas-visinskis/desimt-povilo-visinskio-skaitymu/pirmieji-povilo-visinskio-skaitymai/b-knizikevicienne-p-visinskis-ir-siauliai/>, žiūrėta 2019-09-06].
- M a r c i n k e v i č i e n ė 2007 – Rūta Marcinkevičienė, *Spaudos tekstų žanrai*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas [prieiga internete: <https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/152/1/ISBN9789955121947.pdf>].
- M i k n y s 1995 – Rimantas Miknys, *Lietuvos demokratų partija 1902–1915 metais: Lietuvos atgimimo istorijos studijos 10*, Vilnius: A. Varno personalinė įmonė.
- M i k n y s 2011 – Rimantas Miknys, „Povilas Višinskis ir XX a. pradžios lietuvių tautinio judėjimo programiniai krypsniai: nuo organinės link pilietinės Lietuvos visuomenės modelio“, *Povilas Višinskis: idėjos ir darbai* (sudarė Dalia Striogaitė), Vilnius: Versus aureus, 58–78.
- N e k r a š i u s – Jonas Nekrašius, *Lietuviškos spaudos draudimas ir advokatai* [prieiga internete: http://knyga.lietuvi.lt/w/images/5/57/Jonas_Nekra%C5%A1ius._Lietuvi%C5%A1kos_spaudos_draudimas_ir_advokatai.pdf, žiūrėta 2019-09-06].
- P a p i l ė 1892 – „Papilė“, *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 14, 110–111.
- R a g u o t i s 2011 – Bronius Raguotis, „Povilas Višinskis – spaudos žmogus“, *Povilas Višinskis: idėjos ir darbai* (sudarė Dalia Striogaitė), Vilnius: Versus aureus, 208–219.
- R a n g e o n – François Rangeon, *L'identité locale* [prieiga internete: https://www.u-picardie.fr/curapp-revues/root/33/francois_rangeon.pdf_4a07ebde1619c/francois_rangeon.pdf, žiūrėta 2019-09-06].
- S c h r a m m 2002 – Manuel Schramm, *Konsum und regionale Identität in Sachsen 1880-2000: Die Regionalisierung von Konsumgütern im Spannungsfeld von Nationalisierung und Globalisierung*, Stuttgart: Steiner.
- S p r i n d i s 1978 – Adolfas Sprindis, *Povilas Višinskis*, Vilnius: Vaga.
- S t r i o g a i t ė – Dalia Striogaitė, „Garsųjų Šiaulių gegužinių istorija“, *Dešimtieji Povilo Višinskio skaitymai* [prieiga internete: <http://savb.lt/lt/krastieciai/povilas-visinskis/desimt-povilo-visinskio-skaitymu/antrieji-povilo-visinskio-skaitymai/d-striogaite-garsiju-siauliu-geguziniu-istorija-ir-p-visinskis/>, žiūrėta 2019-09-06].
- S t r i o g a i t ė 2011 – Dalia Striogaitė, „Istorinės Šiaulių gegužinės ir Povilas Višins-

kis“, *Povilas Višinskis: idėjos ir darbai* (sudarė Dalia Striogaitė), Vilnius: Versus aureus, 178–184.

Š u t i n i e n ė – Irena Šutinienė, *Lokalumo reikšmės individualiose lietuvių tautinio identiteto konstrukcijose* [prieiga internete: http://www.versme.lt/pav/lokalumo_konf.pdf, žiūrėta 2019-09-07].

Dalia Jakaitė

Šiaulių pavietas Povilo Višinskio korespondencijose

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *Povilas Višinskis, Šiauliai, vieta, publicistika, korespondencija, lokalumas, lietuviškumas.*

Straipsnio šaltiniai – literatūros, kultūros, politikos veikėjo Povilo Višinskio rašytos korespondencijos (reportažai), publikuotos XIX a. pabaigos – XX a. pradžios spaudoje (*Varpas, Ūkininkas* ir kiti leidiniai). Višinskis, aprašydamas su konkrečia vieta ir platesniu regionu susijusius įvykius, reiškinius ir problemas, į raštijos istoriją įeina kaip ne tik didžiųjų, bet ir mažųjų tekstų publicistas. Straipsnio tikslas – Šiaulių apskrities vaizdą išnagrinėti per žmogaus ir vietos santykio, tautinio ir vertybinio identiteto prizmę, į šį regioną žvelgiant per Višinskiui pamatinių nuostatų ir stiliaus perspektyvą. Višinskio tekstai leidžia įsitraukti į politinę, visuomeninę, kultūrinę prasmę turiną ir prieštariną tuometinio gyvenimo įvykių, reiškinių vertinimą. Jų sąsaja su konkrečia vieta, leisdamą geriau pažinti šią vietą ir platesnį jos kontekstą, išskyla kaip idėjinės, kultūrinės, socialinės tiesos patikimumo kriterijus.

Per carinės valdžios, jos įstatymų ar kasdieniame gyvenime įsitvirtinusių stereotipų kritiką pasireiškiantis tiesos siekimas korespondencijose įgauna su konkrečia vieta ir platesniu jos kontekstu susijusios istorijos pavidalą, o tai leidžia pažinti šios vietos ir kartu visos Lietuvos gyvenimo ritmą, skaitytoją kviečia į tautinę, pilietinę ir kitomis prasmėmis sąmoningesnį santykį su savo laiku. Ne mažiau įdomus yra pozityvus Višinskio žvilgsnis į istoriją ir dabartį, visuomeninio, socialinio, kultūrinio gyvenimo reprezentacija. Žmogaus ir vietos ryšys svarbus pristatant kultūrinę, politinę ir bendrai istorinę prasmę reikšmingus spektaklius ir gegužines. Kovingesnės ar reprezentacinės publicistikos atveju lokalaus žmogaus identitetą suponuojantis žmogaus ir vietos ryšys veikia kaip tautinį identitetą išreiškiantis, nacionalinį sąmoningumą stiprinantis veiksnys.

Dalia Jakaitė

Šiauliai County in the Correspondence of Povilas Višinskis

S u m m a r y

Keywords: *Povilas Višinskis, Šiauliai, place, publicistic writing, correspondence, locality, Lithuanian.*

Sources of the article is the correspondence (reportages) written by literary, cultural, political activist Povilas Višinskis, that were published in the late 19th–early 20th centuries in “Varpas”, “Ūkininkas” and other publications. Višinskis enters into the history of writing as a publicist not only of large but also small texts by describing events, phenomena and problems related to a specific place and wider region. The aim of the article is to research the image of Šiauliai county through the prism of the relation between human and place, national and value identity, while looking at this region from the perspective of fundamental Višinskis’s provisions and style. Texts of Višinskis allow us to engage in a politically, socially, culturally rich and contradictory assessment of the events and phenomena of that time. Their connection with a specific place, allowing us to get to know this place and its wider context, emerges as a reliability criterion of ideological, cultural and social truth.

The pursuit of truth in correspondence, manifesting through the criticism of the tsarist government, its laws or stereotypes entrenched in everyday life, takes the form of history, related to a specific place and its broader context. It allows a reader to get to know the rhythm of life of that place and at the same time the whole Lithuania, invites him to a more conscious relationship with his time in national, civic and other terms. A positive Višinskis’s view towards history and the present, the representation of social and cultural life is also very interesting. The connection of human and place is important in presenting culturally, politically and historically significant performances and *gegužinės*³. In the case of more militant or representative publicistic writing, the connection of human and place, supposing the identity of a local person, acts as a factor enhancing national identity and awareness.

D a l i a J A K A I T Ė
Regionų plėtros institutas
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 25
LT-76351 Šiauliai
[dalia.jakaite@gmail.com]

*Straipsnis gautas 2019 m. spalio 14 d., priimta 2020 m. vasario 12 d.
Received 14 October 2019, accepted 12 February 2020.*

³ A rural youth party in nature.